

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
СПЕЦИАЛНОСТ „ПСИХОЛОГИЯ“**

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.пс.н. Соня Методиева Карабельова

на дисертационен труд на тема:

**„ЛИЧНОСТНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ И НАГЛАСИ КЪМ
ПРОФЕСИЯТА СРЕД БЪЛГАРСКИТЕ АКТЬОРИ“**

за получаване на образователна и научна степен „доктор“ в
направление 3.2. „Психология“ (Културна и диференциална
психология)

Автор на дисертационния труд: Деница Георгиева Каприва

**1. Актуалност и значимост на разработвания научен
проблем**

Представената ми за рецензия дисертация е посветена на тема, която провокира интереса на както на изследователи, така и на по-широка аудитория. В най-общ смисъл темата на дисертационния труд се отнася до връзката на личностните характеристики с избора на кариера и по-конкретно с нагласите към професията на актьора, която силно привлича вниманието на

подрастващите от най-ранна възраст. В тази връзка силните предпочитания към свободни и несистематизирани дейности, стремежите за независимост, автономност, съпротивата към ограниченията и строгата дисциплина, предопределят сложен тип личност - хора, които се отличават като оригинални, интуитивни, експресивни, интроспективни и иновативни. Тези доминиращи характеристики допринасят за изграждане на образа на актьора като свободолюбив, емоционален и креативен. В публичното пространство и по-специално в социалните мрежи поведението на известни актьори е от изключителен интерес особено, когато е свързано предимно с ексцентрични прояви. Смятам, че темата е актуална, тъй като според проучвания в българския социокултурен контекст повечето от подрастващите имат силно изразени предпочитания и проявяват засилен интерес към актьорската професия. Дисертационният труд представя доминантни личностни характеристики, които отличават актьорите. В тази връзка темата на дисертацията е значима и се откроява със своята актуалност, тъй като по-широките познания в тази сфера допринасят за по-ясното разбиране на доминантните личностни характеристики на актьора и могат да допринесат за разработване и обогатяване на интервенциите в консултантската практика при избора на кариера и успешна реализация на подрастващите.

Проучването на такива конструкти като личностните характеристики по модела на „Големите пет“, нарцисизма и търсенето на силни усещания, които от една страна са универсални, но от друга – културно-специфични, повишават значимостта на проблематиката от гледна точка на тяхната важност за благополучието на хората и удовлетвореността им живота.

Докторантката си поставя амбициозната задача да адаптира и стандартизира за българския социокултурен контекст

инструментариум за изследване на взаимовръзките между доминантните личностни характеристики, успеха в актьорската професия, рисковото поведение и удовлетвореността в живота. В такъв аспект Д. Каприева емпирично верифицира модел за изследване на тези феномени. Решаването на поставените задачи и постигането на поставената цел на дисертационното проучване допринася за повишаване на актуалността и значимостта на изследвания проблем.

2. Оценка на научните резултати

Трудът е структуриран според високите академични стандарти и изисквания за писане на дисертация. Основната цел на дисертационния труд е да се проследят взаимовръзките между личностните характеристики по модела на „Големите пет“, нарцисизма, търсенето на силни усещания, увереността в собствените възможности, преживяването на негативно отношение към професията с рисковото поведение, успеха и удовлетвореността в живота.

Основните задачи на изследването се отнасят до изясняване на структурата на изследвания феномен в българската социокултурна среда въз основа на достатъчно голяма извадка.

Докторантката подхожда с достатъчно научна сериозност към решаването на поставените задачи и избира адекватен подход. От методологическа гледна точка в настоящото изследване е направено обобщение на теориите за личностите характеристики, рисковото поведение на актьора, успеха в актьорската професия и удовлетвореността от живота и взаимовръзките между тях. Използвани са качествени и количествени изследователски методи, които са релевантни на целите и задачите на изследването.

Дисертацията е разработена в рамките на 266 стандартни страници и съдържа увод, три основни части, структурирани от гледна точка на теоретичното и емпиричното изследване на проблематиката, дискусия, заключение и библиография. Допълнително в края на дисертационния труд са представени приложения с графични резултати и използваните въпросници. Библиографията включва общо 296 заглавия, от които 42 на български език, а останалите са на английски език, релевантни за изследваната проблематика. Повечето от литературните източници са от последните 10-15 години, което допълнително допринася за високата оценка. В дисертационния труд са представени 62 таблици и 9 фигури.

Теоретичният обзор в дисертацията очертава основните научни постижения в областта на проучваната проблематика. Той е фокусиран върху основните конструкти и тяхната взаимовръзка. Разгледани и анализирани са множество теоретични и емпирични изследвания, като докторантката се стреми да представи идеите на изследователите в тяхната историческа последователност, но откроява съвременните постижения в тази област.

Основните концепции, които са разгледани, са на П. Коста и Р. Маккрий, Д. Фиске, Р. Маккрий и О. Джон по отношение на модела за „Големите пет“ личностни характеристики. Описани са и идеите на изследователите, като не са пропуснати и критичните анализи в тази посока. Специално внимание е отделено на връзката на личностните характеристики и шестте кариерни типа в модела на Дж. Холанд. Анализирани са данни от изследвания за межкултурни и междуполови различия. Във втория параграф на първа глава се дискутират проблемите, свързани с нарцисизма и връзката с „Големите пет“ личностни характеристики. Съществено място в теоретичния обзор е посветено на конструкта търсене на

усещания и връзката с рисковото поведение, избора на професия и модела на „Големите пет“. Също така е обърнато внимание на удовлетвореността от живота като когнитивен компонент от субективното благополучие. Последният параграф на първа глава от теоретичния обзор е ориентиран към анализ на дефинирането, детерминантите и начините за измерване на увереността в собствените възможности и по-конкретно Аз-ефикасността. Докторантката обръща внимание и на проблемите, свързани с взаимовръзките между изследваните феномени през призмата на демографските различия. Втората глава от теоретичната част е посветена на психологическите особености на актьорската професия. Значимо място е отделено на методите и похватите, личностните характеристики, рисковото поведение на актьорите, както и на терапевтичните свойства на актьорската игра и успеха на актьорската професия.

Литературният обзор е изчерпателен, логично структуриран и показва добро познаване на проблемите, свързани с темата. Теоретичната част е много добра и представя задълбочен и подробен анализ на концепциите и теориите в проблемната област, които проследени са в историко-хронологичен порядък. Като цяло, този задълбочен теоретичен обзор показва компетентността на докторантката да се справя с обемен, сериозен материал и да извежда важните, значимите неща за проблематиката, в която е насочена дисертацията. Въз основа на този задълбочен теоретичен обзор е извадена теоретичната рамка на емпиричното изследване, което докторантката се опитва да верифицира чрез издигнатите предположения и допускания. Заключение на теоретичната част обосновава необходимостта от провеждане на емпиричното проучване, което е основа на обсъждания дисертационен труд на Д. Каприева.

В началото на емпиричната част докторантката теоретично обосновава модела на проучването, който си поставя за цел да верифицира.

За целта на изследването са използвани следните инструменти:

1. Въпросник за оценка на „Големите пет“ личностни черти (Mini-IPIP)
2. „Петфакторен въпросник за нарцисизма“ – кратка версия („Five Factor Narcissism Inventory“ -FFNI-short).
3. „Скала за търсене на силни усещания“ от „Личностния въпросник на Цукерман, Кулман и Алуя“ (SSS-ZKA-PQ)
4. Скала „Удовлетвореност от живота“ (Satisfaction With Life Scale – SWSL)
5. Нова скала за оценка на общата увереност в собствените възможности (New General Self-Efficacy Scale – NGES)
6. Скала „Склонност към рисково поведение“
7. Скала „Успех в актьорската професия“
8. Скала „Преживяно негативно отношение в професията“
9. Отворени въпроси за: успеха и трудностите в актьорската професия, както и за допълнителни коментари.

Точно, ясно и коректно е формулирана целта на изследването. Методиката на проучването е ясно и последователно описана. Изследователският дизайн, процедура и използваните въпросници и скали са адекватни на целта и задачите на дисертацията.

Изследването е проведено върху извадка от 140 български актьори и студенти по актьорско майсторство, както и контролна група от 315 души през 2020 г. Въпросниците са разпространени посредством имейл и социалната мрежа „Facebook“.

Поставените в изследването цели и задачи, както и характерът на предполагаемите зависимости между изследваните конструкти,

определят статистическите методи, които са приложени при обработката на данните. Те включват методи от описателната и дедуктивната статистика, използвани за установяване на вариацията на изследваните феномени при различните респонденти и техните взаимовръзки.

За проверка на вътрешната консистентност е използван айтем анализ. За проверка на факторната структура на скалите са приложени серия експлораторни и конфирматорни факторни анализи, като са използвани коефициентите на Кайзер-Майер-Олкин (КМО) и Тест на Бартлет. За проверка на диференциращите ефекти на демографските характеристики върху изследваните феномени са използвани Т-тест за независими извадки. За проверка на взаимовръзките между изследваните конструктите са използвани корелационни и регресионни анализи.

Направен е съдържателен анализ на отворените въпроси, като за целта е използван индуктивен подход. Въз основа отговорите на изследваните лица са изведени кодове, групирани в смислови категории и е отчетена тяхната честота.

Получените резултати сочат много добри психометрични показатели за използваните в проучването въпросници и скали, като това с особена сила важи за тези, които за първи път се прилагат в български социокултурен контекст. Това е основание те да се прилагат и в бъдеще в подобни изследвания.

Получените резултати са описани и анализирани коректно. Те са представени в табличен и графичен вид, като по този начин дават възможност за ясно отграничаване на значимите взаимовръзки между изследваните феномени. Проличава самостоятелното търсене на докторантката, сериозното отношение към проблематиката и компетентността на Деница Каприева коректно и професионално да анализира и интерпретира данни и

резултати от емпирични изследвания. Експертизата на Д. Каприева по темата проличава не само в структурирането на докладваните резултати, но и в дискусията, където е направен анализ на резултатите от собственото емпирично проучване през призмата на досегашни постижения на други водещи автори в сферата. Дискусията на резултатите от психологическа гледна точка приемам и като основен принос на дисертационния труд.

Положителната оценка на получените резултати може да бъде разпозната чрез следните анализи и обобщения на проведеното изследване:

- a. Избрани са подходящи въпросници и скали, чиито психометрични характеристики удовлетворяват стандартите на изследването. Някои от методиките са прилагат за първи път в български социокултурен контекст.
- b. Емпиричният подход осигурява данни за отличителните дименсии, доминиращите характеристики и определени специфични процеси сред изследваните актьори.
- c. Проучването предоставя възможност да се разкрият причинно-следствени връзки и зависимости и с висока достоверност да се проверят хипотезите за връзката на личностните характеристики с успеха в актьорската професия, рисковото поведение на актьорите и удовлетвореността от живота.
- d. Обобщенията и сравнителните анализи с данни от други проучвания са адекватни и имат конкретна практическа приложимост. Те могат да послужат при разработването на политики и интервенции, които да подпомагат кариерното консултиране на подрастващите със засилен интерес към актьорската професия, ефективността в поведението на

актьорите за постигането на успех в кариерата и повишаване качеството на живот.

Основен принос на дисертационния труд е задълбоченият критичен и сравнителен анализ на получените резултати с подобни проучвания. Направените изводи са релевантни на задачите и обективно отразяват резултатите от изследването. Те показват компетентността на Деница Каприева да анализира и интерпретира резултати от емпирични изследвания и да прави заключения за практиката. Всичко това е индикатор за задълбочен изследователски интерес към разглежданата проблематика.

Приносите са формулирани ясно и са добре подкрепени с аргументи, като обективно отразяват постиженията на дисертационния труд. Представените приноси могат да се разширят съдържателно по посока на практическата приложимост на цялостната разработка.

Авторефератът е съобразен с изискванията, като адекватно представя дисертационния труд.

Деница Каприева представя 6 публикации, от които 5 по темата на дисертацията – 4 от тях самостоятелни, и 2 в съавторство.

Имам технически бележки, които не омаловажават труда на докторантката.

Препоръките ми към докторанта се отнасят до обособяването на отделните аспекти в дискусията в подпараграфи, което може да допринесе за подчертаването на постиженията.

3. Заключение

Дисертационният труд на Деница Каприева представлява цялостно и задълбочено изследване на актуална научна тематика,

като получените резултати могат да намерят приложение в социалната и консултантската практика. Дисертацията и свързаните с нея публикации отговарят на изискванията и наукометричните критерии на Закона за развитие на академичния състав в Република България за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Като имам предвид актуалността на темата на дисертационния труд, задълбоченият теоретичен анализ на изследователските данни и успешно проведеното изследване, убедено давам своята положителна оценка и предлагам на членовете на Научното жури да гласуват положително за присъждане на образователната и научна степен **„доктор“** на **Деница Георгиева Каприва** по професионално направление **3.2. Психология (Културна и диференциална психология)**.

14.09. 2021 г.
гр. София

Рецензент:
(проф. д.пс.н.С. Карабельова)